

ЛУИ ЖЕДОЕН—ТУРЧИНЪТ

/1623—1624/

Роден в Белан, той произхожда от средите на старата обедняваща френска аристокрация, която се стремяла към висши държавни постове, за да запази престижа и влиянието си.

Постъпил на служба като първи секретар при френския посланик барон Дьо Салиняк в Цариград през 1605—1610 г., той се запознава проникновено и подробно с Турция. Изпратен с мисия във френския двор през 1609 г., Луи Жедоен не се завръща вече поради смъртта на барон Дьо Салиняк. В Париж той не престава да се интересува от френската политика в Леванта. Луи Жедоен е под покровителството на влиятелния сановник и секретар по външнополитическите въпроси Дьо Пиюзьо и през 1623 г. получава назначение за консул в Сирия. По това време френските консулства там преживяват криза. Подкупени лица под закрилата на марсилските търговци дават на откуп службите на случайни хора и прибират приходите си, прекарвайки в Париж. Френските управляващи среди се стремят да поправят тези недъзи. С оглед на това Луи Жедоен е изпратен за консул в Алеп. През Венеция в 1623—1624 г. той посещава Сплит, Коница, Сараево. Оттам през Сребреница, Валево и Белград се спуска през Ниш по големия път за Цариград. В столицата е посрещнат недружелюбно от посланика Дьо Сези, който знае, че Луи Жедоен е във връзка с бившия посланик и вещ познавач на Близкия Изток — Дьо Брев. В Алеп Жедоен прекарва малко. Отзован и огорчен, той се връща във Франция, където остава на служба при Орлеанския дук. През 1626 г. в Цариград изпратят нов посланик, понеже Дьо Сези не се справил с мисията си.

Жедоен отново е изпратен през 1628 г. да съдействува за подобряване условията на френската търговия из левантинските пристанища. Умира неочаквано по пътя.

Пътните бележки на Жедоен — Турчинът са между най-оригиналните — те са изложени в „Дневника“ му и в писма, изпратени до френския двор, до различни сановници и управители. Той не ползува сведенията на други по-ранни пътешественици, а предава личните си непосредствени впечатления и то много по-малко за външния облик, отколкото за положението на населението, състоянието на Османската империя, освободителните движения на поробените народи и пр.¹

Пътеписните му бележки са познати в цялост по едно издание, което използваме тук — изданието на А. Боп².

Пътувайки през Босна, Жедоен с прозвище „Турчинът“, пише следното по повод посещението си в Сараево:

„Там християните са доста добре третирани и леко се освобождават от данъка върху децата си, като плащат 30—40 жълтици на чиновниците, изпратени от Турчина, за да извършат събирането“ (с. 40).

В писмо от Белград от 26 януари 1624 г. Жедоен пише до покровителя си — видния френски сановник Пюизьо:

„Освен това, откак съм в Белград, крадешком долових, че сред християнството е образувана лига с оглед да предприеме действия през тази пролет срещу държавата на Турчина.³ Намерих разшифровани писма на масата на моя хазяин дубровничанин, който организира тук съзаклатие и се казва Матей Стурани. От тях узнавам, че папата, императорът, кралят на Испания (под ръководството на принц Филибер Савойски, генерал на неговите галери), поляците, великият дук и г. Дьо Невер участвуват в предприятието в съюз с емира Факардин⁴, паша на Сайда, разбунтувал се неотдавна, и че цяла Сърбия и Босна трябва да се вдигнат веднага щом се появи лигата. Има множество преоблечени монаси в страната, които обикалят с проповед и събират населението, което им е под ръка. То се въодушевява с голяма преданост. Дори в къщата, където живея, има един преоблечен йезуит, много ловък човек и извънредно вежлив, дошъл там от шест месеца. Те крият от мен всичко, но аз разбирам достатъчно, за да мога да Ви предупредя за намеренията им. Не мога още да разбера къде ще се събере една армия, която те считат за голяма, нито да преценя откъде могат да дойдат сили, събрани всред християнския свят. Може би Вие знаете повече подробности от това, което Ви пиша. Да даде бог всичко да се осъществи и този пръв опит да успее да събуди християните, които спят днес и всичко да улесни едно такова славно начинание“ (с. 47).

В друго писмо от същото място и дата:

„Вълненията в тази империя са толкова големи, че тя скоро не ще може да избегне разрухата или ще претърпи голяма промяна“ (с. 48).

През Белград и Сърбия Жедоен достига Поморавието:

„Оттам дойдохме за два дни до реката Ишава⁵, която се намира току под приятния град Иша, наречен от турците Ниш. След това дойдохме до големите градчета Ягодина⁶, Шарка⁷, Куришешма⁸ и Драгоман. Първите две са забележителни със строежа и великолепните постройки на джамията и керванса-

раите, дело на султана и достойни за някакво внимание. Там се раздават ежедневно големи милостини, главно на пътниците, с които и аз често трябваше да вземам по два хляба и чорба, някаква супа, приготвена по тяхному с ориз и месо. Поднасят я при пристигането за освежаване на пътниците. И най-високопоставените не дръзват да откажат и хранейки се, си спомнят за душата на благодетеля, основал това благотворително учреждение“ (с. 51—52).

„Най-сетне пристигнах в София, твърде голям и населен и много неприятен град. Той е разположен в обширна равнина, макар и в съседство откъм южната му страна да има висока планина, назована Витош⁹. Чрез водопроводи тя му доставя в изобилие хубави води. От същата страна между планината и споменатия град се вижда малък параклис, запазен като местна Мека, където някога е заседавал прочутият Сардикийски събор по времето, когато той (градът) се е наричал Сердика.¹⁰ Там намерих някакъв свободомислещ духовник, известен с астрологията си и предсказанията си, поради което бе прогонен от територията на Дубровник: между тях той бе предсказал в определен ден смъртта на гореспомнатия султан Осман, смъртта на папа Григорий XIV, на Филип II, крал на Испания, на великия дук и на други князе...“ (с. 51—52).

В писмо от София от 26 февруари 1624 г. Жедоен пише:

„Колкото повече навлизам в страната на Турчина, толкова повече се натъквам на смут и стъписване в духовете. Тук е сигурна вестта за превземането на Вавилон от Персиеца и за всеобщо въстание в цяла Месопотамия. Азия е цяла разбунтувана и по-силно към Сирия, където трябва да отида. Емирът на Сайда, наречен Маногли, който преди три-четири години бе в Испания и Флоренция, се въоръжи мощно, напредва бързо в страната и се говори, че сега отива в Ерусалим, за да премине оттам в Египет, оповестявайки навсякъде произхода си по пряка линия от Готфрид Булонски, завоювал светата земя, която той (емирът на Сайда) иска на това основание да отвоюва“ (с. 53). Говори се, че скоро самият Цариград ще бъде обсаден от нарастващата бунтовна армия в Абаза¹¹. Всичко отива към война, която още не се е пренесла в Европа. Но сега се узнава, че великият везир, пашата Мере Хюсеин, събира войски в Албания.“

„Левантинските християни се пробуждат обаче навсякъде и копнеят за помощта на европейските князе. Изглежда, че имат някакви надежди по отношение на лигата, за което ви споменах в последните си писма“ (с. 53). *Жедоен пише на Пюцзьо, че не знае какво поведение да държи при тази обстановка и е изпратил на свои разноски куриер до Дубровник, за да получи бързо инструкциите му. Не вярва да може да вземе поста си в Ален, защото почти цяла Сирия се е вдигнала*

и османските войски там нямат власт. Но той въпреки това не счита безполезно пътешествието си, защото то му е дало възможност да се запознае подробно със страната, да свърже полезни връзки, които могат да се използват в бъдеще. „Във всеки случай ще се примиря само да видя коренното преобръщане на тази държава, която, по всичко изглежда, е застрашена. Мога да Ви кажа, че според мен 10 000 смели мъже, водени от храбър началник, биха могли да отпочнат действия откъм Босна и Сърбия, където биха намерили 100 000 християни, готови да съдействуват с имуществата си и с кръвта си за славата на едно не толкова леко завоевание.“

Въпреки тежките снегове „реших да продължа на 25 февруари само с един еничерин. Той се задължи да ме заведе срещу 20 жълтици до Андринопол под гаранцията на един дубровничанин, наречен Йеронимо Граси, който ме увери в благодарумието му (на еничерина) и продължителната му опитност в съпровождането на Франки^{11а}. Тъй че след немного и без никаква лоша среща, като преминахме през градчетата Лозно¹², Хтиман¹³ и Базаржик, пристигнахме по хубави пътища и през просторни равнини на 28 т. м. във Филипополи, наречен Филибе от турците. Той е разположен на широката река Марица, която го мие откъм страната, обърната на север. Този град е голям, населен и търговски, но без стени, както повечето от [градовете], завладени от турците. Личат още някои останки от стари сгради, направени по времето на Филип Македонски, баща на Александър Велики, който го е основал.

Оттам ние извървахме покрай река Марица едно пространство от пет дни най-често през обширни полета. Следвахме нейните брегове без отклонение. Това ми напомни нашата Лоара, която по ширина и по правото си течение немалко прилича на тази (т. е. на Марица, б. пр.). Квартуривахме из градчетата и селата Папазли¹⁴, Каял¹⁵, Шемише¹⁶, Узомжоа¹⁷, Харманли и Мустафа Кюпри¹⁸, където секна славонският или илирийският език, говорим от Спалато¹⁹ насам. Длъжен съм да кажа, че този език се говори и съществува в много прочути царства и главно в Истрия, Далмация, Хърватия, Босна, Сърбия, България, Македония, Албания, Полша, Бохемия, Московия и дори в Константинопол в двора на султана, където дворяните драговолно го употребяват.“

Оттук продължават за Одрин, тук-там снегът се е стопил. Силно впечатление прави на Жедоен начинът, по който турците отглеждат и се отнасят към конете си. Почти никога не се качват, когато се изкачват или слизат от планините. Щом стигнат в кервансарай, всеки разхожда сам коня си, за да го отмори. Не му свалят юздите, докато не намерят слама или сено да му дадат. Оставят ги 5—6 часа оседлани, покрити до вечерта. Водят ги вкупом на водопой. Щом ги върнат оттам,

надяват торба с ечемик на ушите им и така я оставят до сутринта. Призори ги вчесват вкупом, дават им още и овес в по-малко количество и тръгват, след което спират в определен час, за да превържат и оправят конете. Задоволяват се сами с оскъдна храна, но за конете си полагат особени грижи. По пътищата има води, турците обичат да строят чешми и да издигат кервансараи, отстоящи един от друг на разстояние, колкото кон и камила могат да изминат за един ден. Багажът носят със себе си, отзад имат дисаги, кожени кофи или лека тенджерка, където слагат ориз или треви, купени евтино навсякъде. В Одрин Жедоев спира да се освежи на баните и да опита хубавото месо там. „Там видях разкошните джамии на двамата султани Селимовци, произведения, достойни за царственото величие на създателите си, голямата и великолепна черква на старите гърци, която турците кръстили Ески Джума, т. е. Стар храм, когато я посветиха на пророка си Мохамед. [Видях] и широките каменни мостове, по които се минава над реките Тунджа и Арда, преди да се вляят в река Марица, с чието име се сливат на 500 стъпки от споменатия град.

Андринопол, който турците наричат Едирне, е бил някога седалище и обиталище на турските султани преди Мехмед II да превзел Константинопол. След това разкошният дворец, в който са живеели, останал без стопанин и ежедневно се съсипва поради неподдържане. Споменатият град има високи, здрави и широки стени от тухли, но отвътре не е приятен. Малцина турци са привикнали към него (града вътре в крепостните стени) и са построили отвън стената много дворци и джамии. Те правят новия град по-обитаем и по-богат от другия, изпълнен в голямата му част с християни, гърци и евреи“ (с. 57-58).

На 6 март Жедоев заминава от Одрин за Цариград. Целият този район дотам му напомня равнината Бос във Франция, „напоивана от малки реки и много други води, пълна с големи градчета и в по-голямата си част обработена“. След това минава през Ансе²⁰, Ески Баба, Каристран²¹, Чорлу, Беркат²², Силиврия за Цариград (с. 58).

В писмо до Дьо Шале от Цариград от 30 март 1624 г. отбелязва: „Турците са до такава степен нагли, че не признават никого, и тяхната брутална гордост ги подтиква към презрение спрямо християнския свят без разлика на владетелите... Това, което най-много ме удивлява и ме кара да се възхищавам от заслепението на турците, е жалкото състояние, до което са докарани — почти пред гибелта на империята им, която ще бъде нападната отвсякъде. И като че ли това тяхно зашеметяване е някакъв признак за близката им разруха, която не ще бъде трудно да се подготви, ако в Европа се пробу-

дят, за да си отмъстят с един удар за толкова обиди, оскръблени и загуби...“

Увод, подбор и превод: Б. Цветкова
Коментар: Б. Цветкова и П. Коледаров

¹ Бележките на Луи Жедоен са по изследването на А. Ворре, *Journal et correspondance de Gédéon „le Turc“, consul de France à Alep (1623—1625)*, Paris, 1909; Сl. D. Rouillard, *op. cit.*, p. 248—250; Р. Самарџић, *пос. съч.*, с. 67—70.

² А. Ворре, *op. cit.*, извадки в сръбски превод у Р. Самарџић, *пос. съч.*, с. 176—178.

³ Луи Жедоен е станал свидетел на приготовленията за борба във връзка със съзаклятието, организирано от френския благородник Шарл Гонзаг, дук Дьо Невер. За това срв. Σ. Γ. Παπαδόπουλος *Ἡ κίνηση τοῦ Δούκα τοῦ νεβέου Κηρόλου Γουζά γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βλκκινικῶν λαῶν* (1603—1625) *Θεσηλόγικη*, 1966 и там *пос. литература*; срв. и В. Цветкова, *La situation internationale et le peuple bulgare...*, p. 69 сл.

⁴ Това е емирът Фахр-ед-дин, принц на друзите, с особено благоразположение към християните. Бил разбит от султан Ахмед I в 1613 г. Прекарал в Италия пет години, след което се върнал в Бейрут. По-късно убит поради участие в противосултански действия (Сl. D. Rouillard, *op. cit.*, p. 149, 256.)

⁵ Река Нишава.

⁶ Жедоен не изброява последователно преминалите селища. По пътя си за Ниш той най-напред е преминал през Ягодина, която е на запад от р. Велика Морава, преди да достигне до съединението на Българска (дн. Южна) и Сръбска (дн. Източна) Морава.

⁷ Шаркьой или гр. Пирот, Югославия.

⁸ Развалините на крепостта Куручешме, наречена след средата на XVII в. Мустафа паша паланка, а от населението Бела паланка — гр. в СФР Югославия. Жедоен отново бърка последователността на селищата, през които е минал. Бела паланка е между Ниш и Пирот.

⁹ Витоша пл.

¹⁰ Предполага се, че това е базиликата, разкрита в кв. Горни Лозенец от IV в. (Ив. Велков във в. „Новини“ от 30. III. 1954 г.). Тук през 343—344 г. е заседавал голям Вселенски църковен събор, наречен Сердикийски.

¹¹ Абхазия — крайбрежна страна между Кавказ и източния бряг на Черно море. Главен град Сухуми.

^{11a} Тоест на хора, идващи от западни страни.

¹² Селата Горни и Долни Лозен, обединени в с. Лозен, Голяма София.

¹³ Град Ихтиман и Пазарджик.

¹⁴ Село Поповица, Пловдивски окръг.

¹⁵ Село Каяли, дн. част от Димитровград, Хасковски окръг.

¹⁶ Село Клокотница, Хасковски окръг.

¹⁷ Село Узунджово, Хасковски окръг.

¹⁸ Гр. Свиленград, Хасковски окръг.

¹⁹ Италианското име на гр. Сплит в Далмация, Югославия.

²⁰ Гр. Хафса, Турция.

²¹ Градецът Бююк Каръшъран, Турция.

²² Изопачено до неузнаваемост, може би Бююк Сейменли или Кум

Бургаз.